

ნეოპატრიმონიალიზმის კვლევის მეთოდოლოგიური პრობლემები

ქარელი თეიმურაზ

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.109>

აბსტრაქტი. ნაშრომი ეძღვნება ნეოპატრიმონიალიზმის კვლევის მეთოდოლოგიურ პრობლემებს. შესავალ ნაწილში ახსნილია პრობლემის კვლევის აქტუალობა. ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას სხვა კონცეფტებთან შედარებით გაცილებით მეტი წინასწარხედვის ძალა გააჩნია იმის თქმით, რომ პოლიტიკური გადასვლებით დემოკრატიული ინსტიტუტების თანდათანობითი კონსოლიდაცია არ ჩანს. პირიქით, ნეოპატრიმონიალურ სახელმწიფოებში იქმნება ჰიბრიდული რეჟიმები, რომელშიც დემოკრატიული დასავლური ტიპის ინსტიტუტები (ხელისუფლების დანაწილება, საარჩევნო უფლება, კონსტიტუცია) მხოლოდ ის გარსია, რომლითაც იჩრდილება რეალური პოლიტიკური პროცესები. მათი შინაგანი ლოგიკა კი პოლიტიკური ბატონობის დამკვიდრებულ ტრადიციულ ტიპს ექვემდებარება. ამ თეორიის მართებულობას ადასტურებს პოლიტიკური პროცესები ე.წ. „პოსტსაბჭოთა“ სივრცეში, სადაც, დროთა განმავლობაში, აშკარა ხდება სწორედ ასეთი (მხოლოდ გარეგნულად დემოკრატიული) ჰიბრიდული რეჟიმების კონსტრუირება. ავტორის აზრით, ნეოინსტიტუციური თეორიის გამოყენებით შესაძლებელია ნეოპატრიმონიალური რეჟიმების ფუნქციონის როგორც სტრუქტურული, ასევე დინამიკური ასპექტებით ახსნა. ნაშრომში ჩამოთვლილია კვლევის პრობლემები: კერძოდ, დღემდე არ არსებობს ერთიანი აზრი ზოგიერთი საბაზო საკითხის გაგებაში: რას ნიშნავს წინდებული „ნეო“ ნეოპატრიმონიალიზმის ტერმინში; რა მიმართებაა ნეოპატრიმონიალიზმის რეჟიმებში ლეგალურ-რაციონალურ და ტრადიციულ დომინირებას შორის; რა არის საერთო ამ ტერმინსა და პატრიმონიალიზმის ცნებას შორის; როგორ შეიძლება მოხდეს ნეოპატრიმონიალიზმის ოპერაციონალიზაცია; როგორ უნდა გაიმიჯნოს ის ისეთი მოვლენებისაგან როგორც კლიენტელიზმი, ნეპოტიზმი, კლანურობა. საკვლევი ქართულ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ სისტემაში არაფორმალური ურთიერთობების ძალა და განმსაზღვრელი ხასიათი („სატელეფონო სამართალი“, ბლავტი, ნეპოტიზმი, კლიენტურ-პატრონაჟული ქსელი და ა.შ.). დასკვნით ნაწილში აღნიშნულია, რომ ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას დიდი პოტენციალი აქვს ნეოინსტიტუციურ თეორიაში. ნეოპატრიმონიალიზმი გულისხმობს ტრადიციული ბირთვის და ლეგალური გარსის შერწყმას. ამდენად, აუცილებელია ტრადიციული ინსტიტუტების ინსტიტუციონალიზაციის არააშკარა ფორმების, არაფორმალური პრაქტიკების კვლევა. ამ მიზნებისთვის ნეოინსტიტუციონალიზმი ინსტიტუტებისა და ინსტიტუციური ცვლილებების ყველაზე შესაფერის გაგებას გვთავაზობს. ჩვენი თვალთახედვით, ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციის შემდგომი განვითარება, მჭიდროდ უნდა უკავშირდებოდეს ახალი ინსტიტუციონალიზმის მიღწევებს და მეთოდოლოგიურ აპარატს.

საკვანძო სიტყვები: ნეოპატრიმონიალიზმი; პოლიტიკური რეჟიმი; კლიენტელიზმი; ნეოინსტიტუციონალიზმი; ნეპოტიზმი; საისტორიო ნეოინსტიტუციონალიზმი.

შესავალი

ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფცია ერთგვარი პასუხია დემოკრატიული ტრანზიტის იდეის ძირითადი დებულებებზე უარისთქმასა და პოლიტიკურ სინამდვილესთან მის შეუსაბამობაზე. ეს კონცეფცია უდავოდ პერსპექტიულია იმ ქვეყნების პოლიტიკური სინამდვილის გასაანალიზებლად, რომელთა განვითარება არსებითად განსხვავდება დასავლური ტიპის დემოკრატიული პატერნებისგან. თუმცა, კონცეფციის მიმართ დიდმა ინტერესმა მას ცუდი სამსახური გაუწია. მკვლევრებმა ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციის გამოყენებით დაიწყეს ერთმანეთისგან არსებითად განსხვავებული აფრიკული, ლათინური ამერიკის და აზიის სახელმწიფოების ფართო სპექტრთა გაანალიზება, გარეშე დამკვირვებელს კი ერთიანი ტერმინით მათი აღწერის აღქმა უცნაურად ეჩვენებოდა. ყოველ ჯერზე ამ კონცეფციის გამოყენება კონცენტრირდებოდა სრულიად სხვადასხვა მახასიათებლების ნაერთზე და ასე, თანდათან ფართოვდებოდა მისი კონცეფტური დახვეწის პროცესი. შეიქმნა ერთგვარი თეორიული ჩიხი, მასთან გასამკლავებლად დამუშავდა რამდენიმე კვლევითი პროექტი, რომლებიც ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას იკვლევდნენ. გაჩნდა ზოგიერთი კითხვა, მათზე პასუხი კი კონცეფტუალიზაციის პროცესის დაწყებას ნიშნავდა, თანდათანობით იკვეთებოდა იმ მოვლენათა არსი, რაც აღიქმებოდა სიტყვით „ნეოპატრიმონიალიზმი“.

ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას სხვა კონცეფტებთან შედარებით გაცილებით მეტი წინასწარხედვის ძალა გააჩნია იმის თქმით, რომ პოლიტიკური გადასვლები ვერ წარმოაჩენენ დემოკრატიული ინსტიტუტების თანდათანობით კონსოლიდაციას. უფრო კი ასეთ სახელმწიფოებში იქმნება რეჟიმული ჰიბრიდი, რომელშიც დემოკრატიული დასავლური ტიპის ინსტიტუტები (ხელისუფლების დანაწილება, საარჩევნო უფლება, კონსტიტუცია) მხოლოდ ის გარსი იქნება, რომელიც რეალურ პოლიტიკურ პროცესებს დაჩრდილავს. მათი შინაგანი ლოგიკა კი დაექვემდებარება პოლიტიკური ბატონობის დამკვიდრებულ ტრადიციულ ტიპს. ამ თეორიის მართებულობის დასტურია და შესაბამისად ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციისადმი ინტერესის ახალ ტალღას უკავშირდება პოლიტიკურ პროცესები ე.წ. „პოსტსაბჭოთა“ სივრცეში, სადაც დროთა განმავლობაში აშკარა ხდება სწორედ ასეთი (მხოლოდ გარეგნულად დემოკრატიული) ჰიბრიდული რეჟიმების კონსტრუირება. ნაშრომში სწორედ ეს პრობლემებია განხილული.

რა არის ნეოპატრიმონიალიზმი?

ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციის კვლევასთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას შემდეგი: ნეოპატრიმონიალიზმი განუვითარებლობის, ჩამორჩენილობის, არაეფექტიანობის სინონიმი როდია. ბევრმა სახელმწიფომ თავი გაართვა უამრავ გამოწვევას და ამით თავი დააღწია ფრაგმენტაციის პროცესებს (კენია, კოტ დ'ივუარი), შეძლო სწრაფი ეკონომიკური ზრდის დემონსტრირება (სამხრეთ კორეა, სინგაპური). ამიტომ, ანალიზისთვის მნიშვნელოვანია ნეოპატრიმონიალური რეჟიმების გამიჯვნის აუცილებლობა. ამ მიმართებით მცდელობების განზოგადებისას საყურადღებოა დ. ზახის იდეა ნეოპატრიმონიალიზმის *რეგულირებადი* (neopatrimonialism within state) და *მტაცებლური* (neopatrimonialism of the entire state) ფორმების შესახებ. (Bach D. 2011). ამგვარი ტიპოლოგიის განვითარებისთვის სასარგებლო იქნებოდა პოლიტიკური კვლევების მომიჯნავე სფეროებში ჩამოყალიბებულ კონცეფტებისთვის მიგვემართა, მაგალითად, „სახელმწიფო-მტაცებლის“ (predatory state) კონცეფტის დამუშავება იწყება 1970-იან წლებში, მისი თავდაპირველი თეორიული საფუძველია იდეალურ ვებერისეული ტიპი - სულთანობი (Beber M. 2016). კონცეფცია

ამდიდრებს ჩვენს ცოდნას ნეოპატრიმონიალიზმის მტაცებლური ფორმების ფუნქციობის შესახებ, სახელდობრ, ამგვარ სახელმწიფოებში მმართველის უახლოეს გარემოცვაზე დამოკიდებულების, იძულების მექანიზმების, კოოპტაციის, ელიტის ფარგლებში შეკავშირების ნაწილში. კონცეფტში „სახელმწიფო-მტაცებელი“ ეს კითხვები ძირითადია, რადგან ნეოპატრიმონიალიზმის კვლევებისთვის ისინი დღემდე ჩრდილშია მოქცეული და შესასწავლია.

ნეოპატრიმონიალიზმის რეგულირებად ფორმებთან მიმართებით ნაყოფიერია, მაგალითად, საკუთრების უფლებების საიმედო გარანტიების უზრუნველყოფის ნეონსტიტუციური დილემა. სწორედ ამ თეორიით არის შესაძლებელი აიხსნას მდგრადი საპარლამენტო ინსტიტუტების, დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემის, სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტების (დამოუკიდებელი მასმედია და არაკომერციული ორგანიზაციები) არმქონე სახელმწიფოები როგორ ახერხებენ საკუთრების უფლებების გარანტიების მდგრადობის და მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფას და იმავდროულად ნეოპატრიმონიალიზმის პრაქტიკაზე დაყრდნობას.

ნეოპატრიმონიალიზმი და პოლიტიკური რეჟიმი

ნეოპატრიმონიალიზმის მეორე მნიშვნელოვანი კონცეფტური პრობლემაა მისი მიმართება პოლიტიკური რეჟიმის კატეგორიასთან. დადგინდა, რომ ნეოპატრიმონიალიზმი არ არის პოლიტიკური რეჟიმის, როგორც ასეთის, სახესხვაობა. უფრო კი ის პოლიტიკური დომინირების სხვა ტიპია, რომელიც შესაძლოა არსებობდეს არა მხოლოდ ავტორიტარულ, არამედ დემოკრატიულ რეჟიმებშიც. ამდენად, ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფტი მოიაზრება პოლიტიკური რეჟიმის კლასიკური ტიპოლოგიის ჩარჩოებს მიღმაც და პოლიტიკური სისტემების რამდენადმე სხვაგვარ განზომილებას იძლევა, რომელიც საჯარო სფეროს კერძო მითვისებას უკავშირდება.

შეიძლება მსჯელობა ნეონსტიტუციური თეორიის აპარატის გამოყენებისას ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციების პოტენციალზე. ამ მიმართებით საყურადღებოა შეზღუდვები, რომლებიც შესაძლოა ასეთ გამოყენებას მოჰყვეს. ჯერ ერთი, მნიშვნელოვანია ნეონსტიტუციონალიზმის სხვადასხვაგვარობის გათვალისწინება. ნეონსტიტუციონალიზმის სხვადასხვა განშტოებები სოციალური რეალობის გაგებაში არსებითად განსხვავდებიან, ზოგჯერ კი მისი ანალიზისას საპირისპირო მიდგომებს იყენებენ. ამიტომ აუცილებელია კონცენტრირება ნეონსტიტუციონალიზმის ყველა განშტოებისთვის კონვენციალური არაფორმალური ინსტიტუტების პრობლემატიკაზე. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ, ასე ვთქვათ, „მკაცრი ბირთვის“ მიღმა პოლიტიკური სახის ბევრ კითხვაზე კვლევითი პოზიციები განსხვავებულია, ეს სხვადასხვაობა შესაძლოა ნეოპატრიმონიალურ კვლევებზე აისახოს.

მეორე, ნეოპატრიმონიალიზმი მხოლოდ ნეონსტიტუციურ ინტერპრეტაციაზე არ დაიყვანება. ამ კონცეფტით ახსნები უფრო დამაჯერებელია, ვიდრე პოლიტიკური რეჟიმის თეორიის დახმარებით, თუმცა არ არის გამორიცხული სხვაგვარი ინტერპრეტაცია.

მესამე, ნეონსტიტუციური თეორია თავისთავად კრიტიკის ობიექტია და ეს კრიტიკა ასევე შესაძლოა ნეოპატრიმონიალიზმის კვლევებზეც აისახოს. ეს საკითხები ნეოპატრიმონიალიზმის ნეონსტიტუციური ინტერპრეტაციისას გასათვალისწინებელია და კიდევ უნდა განვითარდეს.

ნეონსტიტუციონალიზმი

პოლიტიკის მეცნიერებაში ნეონსტიტუციონალიზმი ეყრდნობა შემდეგ პოსტულატებს:

1) პოლიტიკური ინსტიტუტები და სახელმწიფო მთლიანობაში პოლიტიკის სრულყოფილებიან აქტორად განიხილება იმ აზრით, რომ მათ გააჩნიათ თავისი საკუთარი, განსაკუთრებული ინტერესები და, ამდენად „რეალური“ პოლიტიკის ნაწილს წარმოადგენენ (ტ. სკოჩპოლი, ტ. მიტჩელი);

2) ინსტიტუტები ძირითად და განმსაზღვრელ ზემოქმედებას ახდენენ ადამიანის ინდივიდუალურ ქცევაზე, ადგენენ ინდივიდუალური არჩევანის ფარგლებს მჯობინებათა ფორმირებისა და გამოხატვის მეშვეობით (ჯ. მარჩი და ი. ოლსენი; კ. შეპელი და ბ. ვეინგასტი);

3) ინსტიტუტები არიან ძირითადი დეტერმინანტები, რომლებიც პოლიტიკის შედეგებს განსაზღვრავენ; აქტორთა მიერ თავისი მიზნების თუნდაც ნაწილობრივ გაცნობიერების უნარი განისაზღვრება ინსტიტუციური კონტექსტით, რომლებშიც ისინი მოქმედებენ (ფ. შარპფი; ა. ლეიპჰარტი).

ნეონსტიტუციური თეორიის გამოყენების შეზღუდვების გათვალისწინებით

ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას მაინც მნიშვნელოვანი პერსპექტივები აქვს. მას შეუძლია არაერთი კონცეფტის ინტეგრირება, რომლებიც პოლიტიკის მეცნიერებაში ნეონსტიტუციური მიმართულების ფარგლებში ჩამოყალიბდნენ. საუბარია ისეთ არაფორმალურ ინსტიტუტებზე როგორცაა კლიენტელიზმი, ნეპოტიზმი, ჩრდილოვანი უფლებამოსილებები. ეს კონცეფტები, რომლებიც ხშირად ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციაში მათი გამოყენებისას ცალკეულად პოლიტიკურ სისტემების ცალკეულ ნიშნებს ახასიათებენ, განვითარების ერთი მთლიანი ლოგიკის ნაწილია და რაციონალურ-ლეგალურ გარემოში ტრადიციული დომინირების აღწარმოებას უკავშირდება. კლიენტელიზმი სახელისუფლებო ურთიერთობების მასტრუქტურირებელი ცენტრალური ინსტიტუტია როგორც პოლიტიკურ, ასევე ადმინისტრაციულ დონეებზე.

კლიენტელიზმი

კლიენტელიზმი, ინარჩუნებს სხვადასხვაგვარი რესურსების ფლობაში მოტივაციის ყველანაირ ფორმას, არსებითად ამოფარებულია რაციონალურ-ლეგალურ გარემოს და აგენერირებს კლიენტური დამოკიდებულების ახალ ფორმებს. ნეოპატრიმონიალური ბატონობისთვის უნიკალურია ისეთი საშუალება როგორცაა *კომპრომატი და შანტაჟი*. ეს მოვლენები იმ პოლიტიკური სისტემების საფუძველია, რომლებსაც ნეოპატრიმონიალურ სისტემებს მიაკუთვნებენ. ამ მხრივ ძალზე მნიშვნელოვანია ლონდონის აუნივერსიტეტო კოლეჯის პროფესორის ალენა ლედენევა (**Ledeneva A.V. 2006.**) მოსაზრებები, რომელიც კომპრომატის ოთხ იდეალურ ტიპს გამოყოფს.

პირველი ტიპი წარმოადგენს ცნობებს კომპრომეტირებულის პოლიტიკურ საქმიანობაზე, მაგალითად, პოლიტიკური არალოიალურობა, ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება, უცხოეთის სპეცსამსახურებთან ან დიპმისიებთან ურთიერთობები, სახელმწიფო საიდუმლოებების გათქმა.

მეორე ტიპი უკავშირდება პოლიტიკოსის ან მოხელის არაკანონიერ ეკონომიკურ საქმიანობას. ეს შეიძლება იყოს ცნობები ჩრდილოვან საბანკო გარიგებებზე, საბიუჯეტო თანხების არაკანონიერ მითვისებაზე, დატაცებებზე, დარღვევებზე პრივატიზაციის პროცესში, ოფშორულ ანგარიშებზე. კომპრომატის ობიექტი შეიძლება იყოს საარჩევნო კამპანიის არაკანონიერი დაფინანსება, პრეფერენციული რეჟიმი საქმიანი გარიგებებისას და, რაც ყველაზე საყურადღებოა, ქრთამის აღება ან შეთავაზება.

მესამე ტიპი მოიცავს კრიმინალურ საქმიანობას. ეს შეიძლება იყოს კავშირები დანაშაულებრივ დაჯგუფებებთან, მონაწილეობა შეკვეთილ მკვლევლობებში, ძალადობა, მოსმენები, შანტაჟი, შპიონაჟი.

მეოთხე ტიპი ეხება ღია პრივატულ ცხოვრებას, მათ შორის არაკანონიერი შემოსავლების, ქონების, ექსტრავაგანტური მომხმარებლური ჩვევების, სექსუალური ორიენტაციის, სექსუალური ქცევის, საექვო ნაცნობობის, კლულტურული და რელიგიური წარმოშობის, რწმენების და იდეოლოგიის, ჯანმრთელობის მდგომარეობის, ოჯახის წევრების ქცევების დეტალებს.

კომპრომატი და შანტაჟი თავისთავად არ არის დამახასიათებელი არც ტრადიციული და არც რაციონალურ-ლეგალური ბატონობისთვის, ნეოპატრიმონიალიზმში მათი შერწყმისას კი ეს მოვლენა პიროვნების დაყმევების ახალ ფორმად წარმოგვიდგება. ამასთან დაკავშირებით ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციისთვის ძალზე საინტერესოა შანტაჟის სახეობების, ფორმების, თავისებურებების კვლევისადმი მიძღვნილი კვლევითი პროექტების ინტეგრაცია.

ნეპოტიზმი

ელიტების ფორმირება ნეოპატრიმონიალურ სისტემებში გასააზრებელია ნეპოტიზმის ცნებითაც. არსებული კვლევითი პროექტებიდან ჩანს მისი მთავარი როლი სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ფორმირებაში. მეტიც, ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფტი არ იქნებოდა სრული, უარი რომ გვეთქვა ტრადიციული ბატონობის ისეთ მახასიათებელზე როგორცაა საჯარო უფლებამოსილებების და შესაბამისი ეკონომიკური შესაძლებლობების აპროპრიაცია.

ლეგალური გარემოთი შემოფარგლული ნეოპატრიმონიალიზმი ტრადიციული ბატონობის რეკონსტრუქციის ფორმებს პოულობს. მაგალითად, სახელმწიფო თანამდებობების და სამეწარმეო/ბიზნეს საქმიანობის შეთავსებაზე შეზღუდვების არსებობა, საკანონმდებლო ჩარჩოში ინტერესების კონფლიქტის მოქცევა, ხელს არ უშლის ნეოპატრიმონიალურ რეჟიმებში საკუთრებაში ხელისუფლების კონვერტირებას. ნეპოტიზმი სწორედ ასეთი კონვერტაციის, ეკონომიკური შესაძლებლობების აპროპრიაციის არხია და გულისხმობს მეგობრებისთვის, ნათესავებისთვის, თანაკლასელებსა და სხვა პირებისთვის თანამდებობების და პრივილეგიების ჩამორიგებას [„ქართულ-ჯიგრული პონტია“], რომლებთანაც სახელისუფლებო რესურსების მფლობელი ბიოგრაფიის ამა თუ იმ ეტაპს უკავშირებს. ასე რომ, ნეპოტიზმი და კლიენტელიზმი ძალზე მჭიდრო ურთიერთკავშირშია. ამ მხრივ აუცილებელია საქართველოს ნეოპატრიმონიალური სახელმწიფოს ფარგლებში ქართული პატრონაჟის თავისებურებების სიღრმისეული ისტორიულ-პოლიტოლოგიური კვლევა (ჯონსი სტივენს, 2012).

საისტორიო ნეონსტიტუციონალიზმი

ფორმალური წესების არსებითი ცვლილებების მიუხედავად პატრიმონიალური ინსტიტუტები მდგრადობას და აღწარმოებას ინარჩუნებენ. რატომ ხდება ასე? რა არის ამის მიზეზი? პატრიმონიალური მემკვიდრეობის დამლევა მხოლოდ ფორმალური კანონების შეცვლით ვერ მოხდება, არაფორმალური პოზიციები, განწყობები აგუებს ამ კანონებს საკუთარ თავთან, ხშირად, ის როგორც მინიმუმი, ამ მემკვიდრეობასთან მეტრძოლი რეფორმატორების ჩანაფიქრისგან დაშორებულ ფენომენებს წარმოშობს. ამდენად პატრიმონიალური მემკვიდრეობის კვლევისას ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციისთვის ძალზე სასარგებლო იქნებოდა პოლიტოლოგიური და საისტორიო ცოდნის ინტეგრაცია.

საისტორიო ნეონსტიტუციონალიზმში ინსტიტუტები წარმოდგენილია პოლიტიკურ სისტემაში დაფესვიანებული ფორმალური და არაფორმალური ნორმების, პროცედურების და პრაქტიკების სახით. ეს არის კონსტიტუციური წესებიდან, ბიუროკრატიული რეგლამენტებიდან მომდინარე ნორმების, პროცედურების და პრაქტიკების თუ ბიზნეს-პარტნიორების არჩევის „არააშკარა ცოდნის“ მთელი სპექტრი. ამ მიმართულებით მომუშავე მკვლევრები ყურადღებას ამახვილებენ პოლიტიკური სისტემის რომელიმე ელემენტის ან

მთლიანად პოლიტიკური სისტემისადმი მიმართებით ინსტიტუციური არჩევანის პრობლემაზე. მათი მტკიცების დედააზრია ის, რომ ერთხელ გაკეთებული არჩევანი სამომავლოდ არსებით ზეგავლენას იქონიებს ინსტიტუციურ ცვლილებების პროცესზე. სწორედ საისტორიო ინსტიტუციონალიზმის ფარგლებში ჩამოყალიბდა გზა-დამოკიდებულების (path-dependency) კონცეფცია. ამავდროულად, მნიშვნელოვანია ითქვას, რომ ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფცია, მისი უფრო უნივერსალური ხასიათის გამო path-dependency კონცეფციის ეროვნულ-თვითმყოფად დებულებებს ეწინააღმდეგება, ამდენად, ასეთი სინთეზის პერსპექტივებში საინტერესო იქნებოდა ინსტიტუციური განვითარების უფრო ფართოდ შესწავლა, კერძოდ ისეთი საკითხებისა როგორც კოლონიური მემკვიდრეობა - აფრიკული ნეოპატრიმონიალური რეჟიმებისთვის, პორტუგალიური და ესპანური მემკვიდრეობა - ლათინური ამერიკის რეჟიმებისთვის, პოსტსაბჭოთა კოლონიალიზმის მემკვიდრეობა კავკასიაში, სახელდობრ საქართველოში და ა.შ.

საყურადღებოა ისიც, რომ ნეოპატრიმონიალური რეჟიმების ფუნქციონირების დინამიკური ასპექტების უფრო ღრმა გაგება შესაძლებელია ეკონომიკური მოდელების გამოყენებითაც. მაგალითად ინსტიტუციური ხაფანგების თეორია გვთავაზობს ინსტიტუციური მდგრადობის მექანიზმებს, რომლებიც ცხადყოფენ ნეოპატრიმონიალური პრაქტიკებისადმი ამ თეორიის გამოყენების მართებულობას.

დასკვნა

ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას სხვა კონცეფტებთან შედარებით გაცილებით მეტი წინასწარხედვის ძალა გააჩნია იმის თქმით, რომ პოლიტიკური გადასვლები ვერ წარმოაჩენენ დემოკრატიული ინსტიტუტების თანდათანობით კონსოლიდაციას. უფრო კი ასეთ სახელმწიფოებში იქმნება ჰიბრიდული რეჟიმი, რომელშიც დემოკრატიული დასავლური ტიპის ინსტიტუტები (ხელისუფლების დანაწილება, საარჩევნო უფლება, კონსტიტუცია) მხოლოდ ის გარსი იქნება, რომელიც რეალურ პოლიტიკურ პროცესებს დაჩრდილავს. მათი შინაგანი ლოგიკა კი დაექვემდებარება პოლიტიკური ბატონობის დაფესვიანებულ ტრადიციულ ტიპს. ამ თეორიის მართებულობას ადასტურებს და შესაბამისად ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციისადმი ინტერესის ახალ ტალღას უკავშირდება პოლიტიკურ პროცესები ე.წ. „პოსტსაბჭოთა“ სივრცეში, სადაც, დროთა განმავლობაში, აშკარა ხდება სწორედ ასეთი (მხოლოდ გარეგნულად დემოკრატიული) ჰიბრიდული რეჟიმების კონსტრუირება. ნეოინსტიტუციური თეორიის გამოყენებით კი შესაძლებელია ნეოპატრიმონიალური რეჟიმების ფუნქციონირების როგორც სტრუქტურული, ასევე დინამიკური ასპექტებით ახსნა.

საკვლევი და შესასწავლი კი უდავოდ ბევრია.

მაგალითად, გერმანელი მკვლევრები ჯირო ერდმანი და ულფ ენგელი (**Erdmann G., Engel U. 2007**). აღნიშნავენ, რომ დღემდე არ არსებობს ერთიანი აზრი ზოგიერთი საბაზო საკითხის გაგებაში: რას ნიშნავს წინდებული „ნეო“ ნეოპატრიმონიალიზმის ტერმინში; რა მიმართებაა ნეოპატრიმონიალიზმის რეჟიმებში ლეგალურ-რაციონალურ და ტრადიციულ დომინირებას შორის; რა არის საერთო ამ ტერმინსა და პატრიმონიალიზმის „გვარეობით“ ცნებას შორის; როგორ შეიძლება მოხდეს ნეოპატრიმონიალიზმის ოპერაციონალიზაცია; როგორ უნდა გაიმიჯნოს ის ისეთი მოვლენებისაგან როგორც კლიენტელიზმი, ნეპოტიზმი, კლანურობა. საკვლევი ქართულ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ სისტემაში არაფორმალური ურთიერთობების ძალა და განმსაზღვრელი ხასიათი („სატელეფონო სამართალი“, ბლატი, ნეპოტიზმი, კლიენტურ-პატრონაჟული ქსელი და ა.შ.)

ამრიგად, ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციას დიდი პოტენციალი აქვს

ნეონსტიტუციურ თეორიაში. ნეოპატრიმონიალიზმი გულისხმობს ტრადიციული ბირთვის და ლეგალური გარსის შერწყმას, ამდენად, აუცილებელია ტრადიციული ინსტიტუტების ინსტიტუციონალიზაციის არააშკარა ფორმების კვლევა. ამ მიზნებისთვის ნეონსტიტუციონალიზმი ინსტიტუტებისა და ინსტიტუციური ცვლილებების ყველაზე შესაფერის გაგებას გთავაზობს. ამიტომ, ჩვენი თვალთახედვით, ნეოპატრიმონიალიზმის კონცეფციის შემდგომი განვითარება, მჭიდროდ უნდა უკავშირდებოდეს ახალი ინსტიტუციონალიზმის მიღწევებს და მეთოდოლოგიურ აპარატს.

ლიტერატურა:

კიკაბიძე კობა. "პატრონ-კლიენტელიზმი არჩვენებს არჩვენებამდე იგებს"

<https://www.radiotavisupleba.ge/a/24419172.html> [19.03.2019]

კიკაბიძე კობა, ლოსაბერიძე დავით. (2000). ინსტიტუციონალიზმი და კლიენტელიზმი საქართველოში. სადისკუსიო წერილების სერია 3. გამ-ბა „ნეკერი“.

კუჭუხიძე ვასო. ნეოპატრიმონიდან კლიენტელიზმამდე. <http://netgazeti.ge/opinion/17174/> [19.03.2019]

მამრამე პეტრე. მორატორიუმი, კონსტიტუცია და კლიენტელიზმი.

http://resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=20757 [19.03.2019]

მაქს ვებერი. სოციოლოგია. (ფრანკ პარკინის მიხედვით). გვ.34-37

<http://socium.ge/downloads/klasikurisoceteoriebi/maqs%20veberis%20sociologia.pdf>

ქარელი თეიმურაზ. (2022). არჩვენების პატიოსნება, ამომრჩეველთა აქტივობა და კლიენტელიზმი ავტორიტარულ პირობებში: თეორიული ნარკვევი. *იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. სამეცნიერო შრომების კრებული* N 1 (35) ISSN: 1512-0600 E-ISSN: 2667-9949

<https://journals.4science.ge/index.php/TUW> ჟურნალის DOI: <https://doi.org/10.52340/tuw.2021.07.28> გამ-ბა „პრინტჯეო“. გვ. 224-230.

ქარელი თეიმურაზ. (2023). ნეოპატრიმონიალური სახელმწიფოს ცნება. *ყოველკვარტალური რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი*. N1-2, 2023.

<http://scholar.bpengi.com>. DOI: <https://doi.org/10.36073/1512-0538> გვ. 145-147.

ქარელი თეიმურაზ. (2021) პატრიმონიალური მმართველობის ფორმა საქართველოში. - „პოლიტიკა“. სამეცნიერო ანალიტიკური ჟურნალი. სპმა, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. პოლიტიკის მეცნიერებათა დეპარტამენტი. 2021. № 3.

ჯონსი სტივენს. (2012). საქართველო. პოლიტიკური ისტორია დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან დღემდე. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი. გვ.189-192

ჩარკვიანი თამარ. (2014). ნეოპატრიმონიალური და მერიტოკრატიული მართვის სტრატეგიები ტრანსფორმირებად საჯარო სამსახურში. სადისერტაციო ნაშრომი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი. 208 გვ. <http://iliauni.edu.ge/uploads/other/1/1483.pdf>

Bach D. (2011). Patrimonialism and Neopatrimonialism: Comparative Trajectories and Readings [Text] / D. Bach // Commonwealth & Comparative Politics. — Vol. 49. — № 3. — P. 275-294.

Erdmann G., Engel U. (2007). Neopatrimonialism Reconsidered: Critical Review and Elaboration of an Elusive Concept [Text] / G. Erdmann, U. Engel // Commonwealth & Comparative Politics. — 2007. — Vol. 45. — № 1. — P. 95-119.

Kuzio T. (2001). Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? // Politics. 2001. Vol.21. N.3. P.171. http://www.taraskuzio.com/Economic%20Transition_files/economics-transition.pdf

Ledeneva A. V. 2006. How Russia Really Works: The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business [Text] / A.V. Ledeneva. — Ithaca: Cornell University Press, 2006. — 270 p

Вебер М. (2016). Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии [Текст]: в 4 т. / Макс Вебер; [пер. с нем.]; сост., общ. ред. и предисл. Л.Г. Ионин; НИУ «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики. Т. I. — С. 252-334

Карозерс Т. Конец парадигмы транзита. — Политическая наука. № 2. — 2002. С. 42-65

Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии (II). — Полис. Политические

исследования. № 4. 2003.

Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций. М., Аспект Пресс, 1999. 435 с. <http://abuss.narod.ru/Biblio/eizenshtadt1.htm>

Methodological problems of neopatrimonialism research

Kareli Teimuraz

Ilia State University, Tbilisi

Abstract

The paper is devoted to the methodological problems of neopatrimonialism research. The relevance of the problem research is explained in the introductory part. The concept of neopatrimonialism has much more predictive power than other concepts in saying that political transitions do not show a gradual consolidation of democratic institutions. On the contrary, hybrid regimes are created in neo-patrimonial states, in which democratic Western-type institutions (separation of power, electoral rights, constitution) are only the shield that overshadows real political processes. Their internal logic is subject to the established traditional type of political domination. The validity of this theory is confirmed by the so-called political processes. In the "post-Soviet" space, where, over time, the construction of such (only outwardly democratic) hybrid regimes becomes obvious. According to the author, using neo-institutional theory, it is possible to explain the functionality of neo-patrimonial regimes with both structural and dynamic aspects. The research problems are listed in the paper: in particular, there is still no unified opinion in the understanding of some basic issues: what does the prefix "neo" mean in the term neopatrimonialism; What is the relationship between legal-rational and traditional dominance in neopatrimonialism regimes; What is common between this term and the concept of patrimonialism; How can neopatrimonialism be operationalized; How to distinguish it from such phenomena as clientelism, nepotism, clanism. The power and defining character of informal relations in the Georgian political-administrative system ("telephone law", Blatt, nepotism, client-patronage network, etc.) is researched. In the concluding part, it is mentioned that the concept of neo-patrimonialism has great potential in neo-institutional theory. Neopatrimonialism refers to the fusion of the traditional core and the legal shell. Thus, it is necessary to research non-obvious forms of institutionalization of traditional institutions, informal practices. For these purposes, neo-institutionalism offers the most appropriate understanding of institutions and institutional change. From our point of view, the further development of the concept of neopatrimonialism should be closely related to the achievements and methodological apparatus of new institutionalism.

Key words: *neopatrimonialism; political regime; clientelism; neo-institutionalism; nepotism; historical neo-institutionalism.*